

Євген СКУЛИШ,

*ректор Національної академії Служби безпеки України,
генерал-майор,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність; досудове розслідування кримінальних правопорушень; негласні слідчі (розшукові) дії.*

У світлі прогресивних демократичних тенденцій гуманізації кримінального та кримінального процесуального права основні напрями реформування органів кримінальної юстиції, визначені в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», затвердженому Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008, передбачають необхідність кардинальної перебудови вітчизняного кримінального процесуального законодавства [1]. Враховуючи гостру суспільну й державну потребу в реконструкції та розбудові системи кримінальної юстиції, найбільш визначним досягненням, що ознаменувало діяльність Верховної Ради України шостого скликання, стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК України). Втілюючи визначальні гуманістичні ідеї, світові та європейські демократичні цінності у сфері забезпечення основних прав та свобод людини і громадянина, а також сучасний досвід правоохоронної діяльності провідних демократичних країн, новий Кримінальний процесуальний кодекс України пропонує виважену модель роботи повноважних державних органів щодо виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень. Головним здобутком нового кримінального процесуального закону слід вважати чіткий розподіл кримінально-процесуальних функцій між окремими учасниками кримінального судочинства та наявність системи стримувань і противаг, який забезпечуватиме вирішення завдань правосуддя. Проте найбільш революційним кроком законодавця стало впровадження у систему досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій, що, по суті, є

оперативними заходами, спрямованими на конспіративне отримання відомостей про підготовлювані та вчинені злочини з метою їх невідкладного припинення й розкриття.

Дослідженню проблем співвідношення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування у виявленні, попередженні, припиненні та розкритті злочинів присвячено низку праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких Б.І. Бараненко, Б.Т. Безлепкін, А.В. Белоусов, В.В. Гевко, В.А. Глазков, В.А. Дашко, Е.О. Дідоренко, Є.А. Доля, І.М. Доронін, С.Ю. Ільченко, Ю.П. Кобець, Є.Г. Коваленко, І.П. Козьяков, В.А. Колеснік, М.І. Курочка, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, В.І. Ніндіпова, М.А. Погорецький, В.А. Селюков, І.В. Сервецький, Г.П. Середа, В.М. Тертишник, А.Г. Цветков, М.Є. Шумило та інші. Проте, враховуючи останні зміни у законодавстві, що визначають порядок ведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, та існуючі законотворчі ініціативи й тенденції, проблеми використання у досудовому розслідуванні можливостей оперативно-розшукової діяльності потребують нових наукових досліджень з метою пошуку і прогнозування шляхів їх вирішення, що обумовлює актуальність теми цієї статті.

Аналіз досвіду правоохоронної діяльності переконливо свідчить про те, що закріплена кримінально-процесуальним законом України 1961 року система досудового розслідування була архаїчною та за рахунок дубляжу повноважень окремих ланок не забезпечувала ефективності його ведення. Формалізований підхід до побудови моделі доказування і, як наслідок, формування обвинувачення на досудовому слідстві та суді практично позбавляли сторону захисту реальних засобів впливу як на хід досудового розслідуван-

ня, так і на можливість обґрунтування своїх правових позицій на стадії судового розгляду кримінальних справ. І це, по суті, робило український кримінальний процес інквізиційним. Презюмова на Кодексом 1961 року гласність кримінального провадження мала вельми номінальний характер, оскільки не забезпечувалась реальними механізмами державного і громадського контролю за діяльністю органів, що виконують функцію кримінального переслідування. Подвійні стандарти в офіційному тлумаченні співвідношення оперативного і слідчого доказування, що панували у правовій доктрині, унеможлилювали створення та функціонування ефективної системи протидії злочинам. З урахуванням викладеного найбільш кардинальної перебудови потребувала саме модель досудового розслідування кримінальних правопорушень, що, власне, виражено у положеннях нового кримінально-процесуального закону.

Окремі дії щодо «процесуалізації» оперативно-розшукової діяльності починає законодавець здійснювати у 2001 році, коли до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-XII внесено норми, які встановлювали вимоги про документування результатів окремих оперативно-розшукових заходів з метою використання їх у доказуванні в кримінальних справах [2]. Водночас відповідні зміни було внесено до ч. 2 ст. 65 кримінально-процесуального закону, до джерел доказів у кримінальних справах додано протоколи з відповідними додатками, складені за результатами оперативно-розшукових заходів. Наступним кроком стало введення до Кримінально-процесуального кодексу України статей 187, 187-1, які регламентували порядок провадження слідчих дій стосовно накладення арешту на телеграфно-поштову кореспонденцію та із зняття інформації з каналів телеграфно-поштової зв'язки [3]. Незважаючи на те, що ці норми викликали бурхливу критику з боку науковців та певне незрозуміння практичних працівників, ефективність використання у розкритті та розслідуванні злочинів інформації, здобутої негласним шляхом, є безсумнівною, оскільки загальна кількість кримінальних справ, під час доказування в яких використовувались результати оперативно-розшукових заходів, рік у рік зростає. З огляду на це можна зробити припущення, що ініціатива законодавця стосовно надання органам досудового розслідування правомочностей з володіння широким інструментарі-

ем, який знаходиться у розпорядженні оперативно-розшукових підрозділів, ще пройде свою апробацію часом і підтвердить доцільність використання у розкритті та розслідуванні злочинів негласних дій, що провадяться у тому числі із використанням спеціальних технічних засобів фіксації інформації.

Згідно з новим КПК України зміна концепції досудового розслідування кримінальних правопорушень передусім полягає у розширенні повноважень його суб'єктів з одночасним посиленням процесуальних гарантій дотримання конституційних прав і свобод особи, а також забезпеченням функціонування надійних механізмів захисту та правової допомоги.

Найбільш істотних перетворень у новому кримінальному процесуальному законі зазнала система слідчих дій, що відбулися за рахунок уведення до її складу негласних слідчих (розшукових) дій. За походженням ці дії є оперативно-розшуковими заходами, в основу яких покладено передбачену законодавством, із використанням специфічних методів та засобів, послідовність дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на виявлення, розкриття та припинення протиправних посягань. Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил та засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність.

До системи негласних слідчих (розшукових) дій, закріпленої у главі 21 Кримінального процесуального кодексу України, входять аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд та виїмка, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, негласне обстеження публічно недоступних місць, житла та іншого володіння. У ході досудового розслідування можуть використовуватись несправжні (імітаційні) та ідентифіковані (помічені) засоби. По суті, до несправжніх (імітаційних) засобів можуть належа-

ти конспіративні підприємства й організації, а також документи, що зашифровують особу чи відомчу приналежність учасників досудового розслідування. До ідентифікованих засобів можуть відноситись ті, які забезпечують провадження арешту кореспонденції, контрольної, оперативної закупки, контрольованого постачання. Відповідно до закону ці засоби можна використовувати під час доказування у кримінальних справах. З метою забезпечення провадження окремих слідчих дій органами досудового розслідування можуть використовуватись також відносини конфіденційного співробітництва [4].

Уведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій до системи кримінального процесу здійснюється вперше. Раніше порядок провадження досудового розслідування злочинів відбувався у таких організаційно-правових формах, де вказані дії мали статус оперативно-розшукових заходів та могли проводитись лише уповноваженими на те оперативними підрозділами. Як і в оперативно-розшуковій діяльності, проведення негласних слідчих (розшукових) дій допускається у виняткових випадках та за умови, що в інший спосіб отримати інформацію неможливо. Законодавством встановлені граничні строки, порядок їх провадження та документування отриманих результатів. Відомості, здобуті внаслідок провадження негласних слідчих (розшукових) дій, підлягають фіксації та використовуються під час доказування у кримінальних справах нарівні з доказами, отриманими гласним шляхом.

Уведення до системи досудового розслідування кримінальних правопорушень викликало активну реакцію з боку як правоохоронних органів, так і громадськості. З'явилися його прихильники і супротивники, незважаючи на те, що практика розширення переліку слідчих дій за рахунок оперативно-розшукових заходів не нова, вона застосовується у низці кримінально-процесуальних законів зарубіжних країн. Наприклад, у Німеччині кримінально-процесуальна і оперативно-розшукова діяльність, у їх загальному розумінні, не розмежовані. Усі гласні і негласні дії уповноважених законом суб'єктів правоохоронної діяльності здійснюються з метою виявлення та розкриття злочинів, у порядку, визначеному КПК ФРН [5, 54–56]. Кримінально-процесуальним законом Литовської Республіки передбачена процедура «секретного досудового розслідування» та негласне використання технічних засобів фіксації інформації під час провадження окремих слідчих

дій [6, 122–158]. Розслідування злочинів у США і Великобританії передбачає використання негласних способів отримання інформації, якими є контроль телекомунікацій, усних розмов, візуальне спостереження, використання конфіденційного співробітництва тощо [7]. Аналіз більшості нормативних актів іноземних держав у сфері правового регулювання досудового розслідування злочинів вказує на те, що використання прихованих методів здобуття інформації про злочини і осіб, які їх вчинили, давно не вважається таким, що характеризує рівень демократії в країні. Навпаки, прозорість їх законодавчої регламентації та здійснення, наявність визначених законом механізмів контролю за провадженням робить їх ефективним інструментом правоохоронної діяльності демократичної держави. Тому розширення за рахунок можливостей оперативно-розшукової діяльності системи слідчих дій у КПК України, за умови дотримання конституційних гарантій прав особи, слід вважати прогресивним кроком законодавця, спрямованим на посилення правоохоронної функції держави та захисту прав і свобод окремих осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

Конституційні гарантії дотримання прав людини під час провадження негласних слідчих дій закріплені нормами кримінального процесуального закону, які встановлюють порядок їх організації, захисту отриманої інформації, та визначені законом процедурами, що забезпечують можливість оскарження дій суб'єктів досудового розслідування. Проведення більшості негласних слідчих (розшукових) дій, визначених у главі 21 КПК України, пов'язане із обмеженням права особи на приватність, гарантованою статтями 30, 31, 32 Конституції України [8]. Право на приватність є комплексним правом особи, яке означає територіальну, комунікаційну, інформаційну, фізичну приватність. Виходячи з конституційних положень у Кримінальному процесуальному кодексі України регламентовано підстави та порядок втручання у приватне спілкування, встановлено загальні засади провадження негласних слідчих дій, пов'язаних із обмеженням права особи на приватність. З метою правильного тлумачення зазначених вище норм КПК України в його положеннях закріплені визначення приватного спілкування та негласних слідчих (розшукових) дій, що є різновидами втручання в нього (аудіо-, відеоконтроль особи, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних

телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем).

У КПК України, розвиваючи конституційні положення, вказано, що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді. Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання в приватне спілкування у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку, якщо будь-яка слідча (розшукова) дія передбачає таке втручання. У разі постановлення слідчим суддею ухвали про відмову у втручання в приватне спілкування нове клопотання може бути подане прокурором, слідчим лише з новими відомостями. Слід підкреслити, що норми кримінального процесуального закону, які регламентують наведені дії суб'єктів досудового розслідування, ґрунтуються на високих морально-етичних принципах, оскільки містять заборону на втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим.

Однією із безумовних гарантій законності провадження негласних слідчих (розшукових) дій необхідно вважати те, що в кримінальному процесуальному законі України визначено вичерпне коло учасників кримінального процесу, які мають право вносити клопотання про їх провадження, та перелік суб'єктів, що можуть дати дозвіл на їх здійснення. Згідно з законом рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а також слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженням із прокурором, та за клопотанням захисника або представника потерпілого. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. У випадку виявлення порушень законності при їх організації і проведенні прокурор уповноважений заборонити або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. До виняткових повноважень прокурора відповідно до КПК України належить прийняття рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

Аналізуючи зміст КПК України, можна звернути увагу на те, що порівняно з поки що чинним Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року № 2135-III

кримінальний процесуальний закон досконало регламентує провадження негласних оперативно-слідчих дій та встановлює більш жорсткі рамки їх здійснення. Зокрема, про це свідчить зміст положень КПК України, де вказано, що в ухвалі слідчого судді на проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається її строк, який може бути продовжений у встановленому законом порядку. Крім того, проведення переважної більшості негласних слідчих (розшукових) дій, на відміну від порядку, встановленого в оперативно-розшуковій діяльності, здійснюватиметься лише у кримінальному провадженні виключно щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Винятком становлять негласні дії щодо встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, регламентовані, відповідно, статтями 268 і 272 КПК України.

Важливою гарантією забезпечення законності провадження негласних слідчих дій є те, що кримінальним процесуальним законом України встановлено коло суб'єктів уповноважених державних органів, які мають право їх проводити, та процедура судового розгляду відповідних клопотань. Рішення щодо припинення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо немає потреби у їх проведенні згідно з КПК України, приймає прокурор.

З урахуванням досвіду оперативно-слідчої практики уповноважених законом органів у КПК України закріплено норми, якими встановлюється порядок провадження негласних слідчих (розшукових) дій у виняткових випадках. Так, ст. 250 КПК України постановляє, що у невідкладних випадках, пов'язаних із рятуванням життя людей і майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, а також запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді за рішенням слідчого, узгодженим з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку зазначеної негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді, що розглядає це клопотання у порядку, визначеному законом. Якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, виконання її потрібно негайно припинити, а отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшуко-

вої) дії інформація повинна бути знищена під контролем прокурора.

Однією з гарантій законності провадження негласних слідчих (розшукових) дій виступатиме також дотримання вимог до їх документального забезпечення. Тому в ст. 251 КПК України закріплено вимоги до постанови слідчого, прокурора щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які повинні містити всі передбачені відомості та реквізити.

Відображення здійснення результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинно відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Зокрема, це регламентовано ст. 252 КПК України. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого за необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі застосування стосовно них заходів безпеки, можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством. Також однією із гарантій законності провадження слідчих дій виступає правова норма ст. 252 КПК України, яка закріплює, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів, що забезпечує як здійснення контролю за їх провадженням з боку уповноважених суб'єктів, так і можливість використання отриманих результатів під час доказування у кримінальних справах.

Відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору. У свою чергу, прокурор вживає заходи щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

З метою забезпечення права особи на оскарження неправомірних дій правоохоронних органів у частині провадження негласних слідчих дій до кримінального процесуального закону введено ст. 253, в якій встановлено порядок повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії. Згідно зі змістом статті особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його за-

хисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про їх провадження. Конкретний час повідомлення визначається із урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, причетних до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Відповідне повідомлення про факт і результати негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня її припинення, але не пізніше від часу звернення до суду з обвинувальним актом.

Негласні слідчі (розшукові) дії переважно пов'язані із втручанням у сферу приватного життя особи. Тому під час їх організації та проведення може отримуватись інформація щодо приватного життя окремих осіб. З метою забезпечення дотримання прав людини у досудовому провадженні кримінальних справ та нерозповсюдження відомостей щодо приватного життя окремих осіб кримінальним процесуальним законом встановлено певні гарантії. Зокрема, кримінальний процесуальний закон встановлює умови, що забезпечують нерозповсюдження інформації приватного характеру, отриманої за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Це обов'язок нерозголошення особами, які мали доступ до матеріалів кримінального провадження, відомостей, отриманих за їх результатами. У матеріалах негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися інформація, що стосується не лише особи, стосовно якої проводилась слідча дія, а й відомості щодо приватного життя інших осіб. Якщо такі відомості не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, вони підлягають знищенню. Проте, коли фіксація відомостей про приватне життя окремих осіб пов'язана із документуванням протиправної діяльності підозрюваного або обвинуваченого, захисник, інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами негласних слідчих дій, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення інформації про приватне (особисте чи сімейне) життя інших осіб.

Не менш важливою гарантією є визначений законом обов'язок прокурора забезпечувати збереження інформації, що буде використовуватись у доказуванні вини особи на стадії судового розгляду кримінальної справи, а також покладена на нього функція контролю за знищенням інформації про особисте та сімейне життя окремих

осіб, що не підлягає використанню у доказуванні. Згідно зі ст. 259 КПК України, якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або певний її фрагмент, він зобов'язаний забезпечити збереження всієї інформації або доручити це слідчому. Технічні засоби, що застосовувалися під час проведення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій, а також первинні носії отриманої інформації повинні зберігатися до закінчення строку касаційного оскарження судових рішень. Носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких її отримано, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому законодавством.

З метою нерозповсюдження інформації про проведення негласних слідчих дій та їх результати кримінальний процесуальний закон вказує, що виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається. Також законом заборонено використання матеріалів негласних слідчих дій для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб.

Унаслідок проведення негласних слідчих дій може бути отримана різна інформація, що не стосується мети їх здійснення. Ці відомості також підлягають захисту з метою забезпечення нерозповсюдження. Так, у ст. 255 КПК України закріплено перелік заходів щодо захисту інформації, що не використовується у кримінальному провадженні. Зокрема, в ній вказано, що відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення. Кримінальний процесуальний закон не дає вказівок щодо того, ким повинна бути знищена зафіксована інформація, проте, за логікою, цими суб'єктами можуть бути власне виконавці заходів, тобто слідчі або оперативні працівники. Регламентуючи такі дії, законодавець в КПК України лише вказує, що знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора.

Під час провадження негласних слідчих дій у розпорядженні прокурора можуть опинитися речі та документи, що є власністю третіх осіб. Зокрема, ці предмети можуть потрапити до прокурора під час провадження контролю над вчиненням

злочину (оперативна та контрольна закупка, контрольоване постачання тощо). Згідно із законом, якщо власник речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зацікавлений в їх поверненні, прокурор зобов'язаний повідомити його про наявність таких речей або документів у своєму розпорядженні та з'ясувати, чи бажає власник їх повернути. Допустимість зазначених дій і час їх вчинення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди для кримінального провадження.

Володіючи широкими повноваженнями щодо провадження негласних слідчих дій, прокурор передусім повинен перейматися інтересами досудового розслідування, а також, з метою реалізації основної функції прокуратури щодо нагляду за додержанням законності досудового провадження, забезпечувати дотримання прав і свобод певних задіяних у ньому осіб. Тому кримінальний процесуальний закон вимагає виконання прокурором обов'язку повідомлення окремих осіб про провадження щодо них негласних слідчих дій, незалежно від того, чи були знищені відомості, речі та документи, отримані за результатами їх провадження.

Система негласних слідчих (розшукових) дій містить норми, які визначають підстави й порядок провадження, так би мовити, традиційних оперативних заходів і негласних дій, які досі не регламентувалися вітчизняним оперативно-розшуковим законодавством. Так, принципово новою для українського законодавства є норма ст. 270 КПК України, що встановлює порядок провадження на стадії досудового розслідування контролю над вчиненням злочину. Адже Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» досі визначались лише організаційні засади проведення контрольованого постачання, контрольованої та оперативної закупки. Згідно зі змістом вказаної статті контроль над вчиненням злочинів може проводитись у таких формах, як контрольоване постачання, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину. Норми ст. 270 КПК України не містять визначення викладених понять, а лише містять вказівку на те, що порядок їх здійснення визначатиметься спеціалізованим законодавством. Також зазначається, що проведення цієї негласної слідчої дії повинно виключати настання суспільно небезпечних наслідків. Тому в ст. 270

КПК України вказано, що контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти посяганню на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень, поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей, втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини, екологічній або техногенній катастрофі. Кримінальним процесуальним законом встановлюються межі законності провадження цієї негласної слідчої дії, а саме: забороняється під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона не вчинила б, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті у такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні. Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності особи (осіб), протиправна діяльність яких була задокументована. Рішення щодо проведення цієї слідчої дії уповноважений приймати тільки прокурор. Відповідно до кримінально-процесуальних норм прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину зобов'язаний навести обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину, та зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Система негласних слідчих дій включає також виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що регулюється ст. 272 КПК України. Ці дії можуть проводитись з метою досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів. Особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником вказаної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування, можуть бути отримані відомості, речі і документи, що мають значення для досудового розслідування. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організа-

ції не вимагає наявності дозволу слідчого судді на їх проведення та здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу.

Відповідно до порядку, встановленого ст. 274 КПК України, може проводитись слідча дія із негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Нею передбачено виявлення та виїмку матеріальних носіїв юридично значимої інформації як об'єктів подальшого порівняльного дослідження з метою вирішення конкретних завдань досудового розслідування. Сутність дій полягає в отриманні необхідних зразків, достатніх для проведення порівняльного дослідження та отримання висновку спеціаліста. Це може бути виїмка відповідних об'єктів, зняття копій документів, фотографування об'єктів, предметів, проведення дактилоскопіювання, відділення частини предмета, придбання предмета (речовини тощо) шляхом укладення договору купівлі-продажу, позики та ін. Негласне отримання зразків здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора, або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. У клопотанні прокурора, слідчого про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

Основною визначеною законом метою провадження негласних слідчих дій є отримання та фіксація інформації про злочини, за умови, що іншим шляхом отримати такі відомості неможливо. Ця інформація підлягає документуванню в установленому законом порядку з метою подальшого використання у доказуванні наявності чи відсутності у діях окремих осіб протиправних діянь, мети та мотивів, обставин та обстановки їх вчинення, встановлення винних і вирішення питання про визначення міри їх юридичної відповідальності та з'ясування інших обставин, що мають значення у справі. У кримінальному процесуальному законі визначено порядок фіксації результатів негласних слідчих (розшукових) дій та вказано, що за підсумками їх проведення складається протокол, інформація фіксується на матеріальних носіях, окрім того, сам процес їх провадження може документуватися за допомогою технічних засобів. У ст. 256 КПК України регламентовано використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій під час до-

казування в кримінальних справах та вказано, що протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фото-знімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення, речі і документи або їхні копії можна використовувати в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит може відбуватися із збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом.

У випадку використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу діяльності або контактів яких вони проводилися. Такі особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строки, передбачені кримінальним процесуальним законом, і в тому обсязі, який зачіпає їхні права, свободи чи інтереси. Відповідно до ст. 257 КПК України, якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, що не розслідується у даному кримінальному провадженні, отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за клопотанням прокурора. Таким чином, у законодавстві встановлюється ще одна гарантія правомірності використання інформації, здобутої внаслідок провадження негласних слідчих дій. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами кримінального процесуального кодексу і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Варто звернути увагу на те, що органи досудового розслідування у ході провадження негласних слідчих дій можуть отримувати інформацію про вчинення злочинів, розкриття та розслідування яких не належить до їх компетенції. З метою забезпечення реалізації функцій кримінального судочинства ця інформація не повинна бути втрачена, а передана компетентним суб'єктам для перевірки та реагування. Ураховуючи це, ст. 257 КПК України містить норму, яка вказує, що передавання інформації, одержаної внаслідок

проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора. Таким чином ще раз підкреслюється винятковий статус прокурора у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень.

В умовах розвинутої демократії та верховенства права система кримінальної юстиції повинна забезпечувати ефективну протидію кримінальним правопорушенням із одночасним неухильним дотриманням прав особи під час діяльності органів досудового розслідування та судів. Проаналізувавши вітчизняний досвід правоохоронної діяльності, доходимо висновку про необхідність реформування в Україні системи кримінального переслідування з метою вдосконалення її діяльності і приведення у відповідність до європейських стандартів, а також підвищення рівня захисту прав людини і основоположних свобод, посилення боротьби з кримінально караними діяннями.

Безперечним досягненням нового КПК України є прийняття усталених стандартів роботи правоохоронних органів країн розвинутої демократії, серед яких США, Великобританія, ФРН, де досудове розслідування злочинів здійснюється із використанням гласних і негласних методів роботи. Згідно з нормами нового КПК України досудове розслідування у кримінальних справах також здійснюватиметься гласними і негласними методами.

Процесуалізація оперативно-розшукової діяльності є наслідком пошуків законодавчого вирішення проблем розбудови ефективного механізму протидії злочинності. Детальна правова регламентація кожної із визначених законом негласних слідчих (розшукових) дій, установлення процесуального керівництва прокурором над досудовим розслідуванням, забезпечення повноцінного судового контролю за організацією інтрузивних дій, процесуальні гарантії ознайомлення зацікавлених сторін з результатами їх провадження є беззаперечними аргументами у суперечці на користь того, що негласні слідчі (розшукові) дії не можуть виступати інструментом безпідставного кримінального переслідування. Адже встановлені процесуальним законом засади організації та здійснення реально забезпечують винятковість їх проведення та можливість усебічного контролю з боку як держави, так і об'єкта переслідування. Отримана інформація може набути статусу доказів лише згідно з рішенням суду під час розгляду матеріалів кримінального провадження, за умови дотримання встановленого

законом порядку його здійснення, перевірки та оцінки прокурором. Поєднання у системі слідчих дій гласних і негласних методів здобуття інформації про підготовлювані та вчинені злочини при одночасному посиленні конституційних гарантій

прав і свобод особи повинно стати ефективним інструментом протидії злочинності, що слугуватиме вирішенню завдань кримінального судочинства у масштабах всієї країни та стане запорукою високого рівня правопорядку в державі.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com>
2. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 року № 1001-05 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України (відповідає офіційному текстові). – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 254 с.
5. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. / А.В. Молдован. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
6. Погорецький М. А. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі республік Латвії та Молдови / М.А. Погорецький // Вісник прокуратури. – 2007. – № 9. – С. 122–128.
7. Прослушивание телефонов в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран / сост. Е.Е. Захаров. – Х.: Фолио, 1999. – 152 с.
8. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Євген СКУЛИШ

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Резюме

Із застосуванням методу нормативно-порівняльного аналізу у статті проаналізовано положення кримінального процесуального закону України, що регламентують проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з метою вивчення особливостей їх організації та значення у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті злочинів.

Евгений СКУЛЬШ

НЕГЛАСНЫЕ СЛЕДСТВЕННЫЕ (РОЗЫСКНЫЕ) ДЕЙСТВИЯ СОГЛАСНО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Резюме

С использованием метода сравнительного анализа в статье проанализированы положения уголовного процессуального закона Украины, регламентирующие проведение негласных следственных (розыскных) действий, с целью изучения особенностей их организации и значения для выявления, предупреждения, раскрытия и расследования преступлений.

Evgen SKULISH

SECRET INVESTIGATION (WANTED ACTIONS) IN CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION OF UKRAINE

Summary

The provisions of the Criminal Procedure Law of Ukraine are analyzed in the article using the method of normative and comparative analysis. The conduction of the secret investigation (wanted actions) in order to study the peculiarities of their organization and significance in the detection, prevention, suppression and solving crimes are regulated by these provisions.